

Список цитированных источников

1. Gawł, A. Zdobnictwo architektoniczne w drewnianym budownictwie na terenie gminy Dubicze Cerkiewne // Dziedzictwo kulturowe regionu Białowieżskiej – wybrane zagadnienia. – Białowieża-Kamieniuki, 2003. – S. 114-122.
2. Mańkiewicz, J. Drewniana architektura północnej części Euroregionu Bug / J. Mańkiewicz, A. Baszkow – Biała-Podlaska: BSRR, 2006. – 96 s.
3. Lapińska, H. Przykłady dziedzictwa kulturowego wybranych polsko-białoruskich gmin regionu Puszczy Białowieskiej – potrzeba ich ochrony i zachowania//Dziedzictwo kulturowe regionu Białowieżskiej – wybrane zagadnienia. – Białowieża-Kamieniuki, 2003. – S. 113.
4. Szewczyk, J. Ludowe zdobnictwo podlaskich domów. – Białystok: Politechnika Białostocka, 2008. – 318 s.
5. Беларускае народнае жылле – Мн.: Навука і техника, 1973. – 128 с.
6. Власюк, Н.Н. Деревянное зодчество приграничных регионов Западного Полесья // Архитектурное наследие Прибужского региона. сохранение и культурно-туристское использование. – Брест: БрГТУ, 2010. – С. 6-16.
7. Данилюк, А.Г. Традиційна архітектура регіонів України: Полісся. – Львів: Видавничий центра ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 161 с.
8. Климчук, Ф.Д. Традиционная свадьба полесского села Симоновичи // Полесский этно-лингвистический словарь. – М.: Наука, 1983. – 262-280 с.
9. Лащук, Ю.Ф. Декор народного жилища / Ю.Ф. Лащук, Е.М. Сахута // Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. – Мн.: Наука и техника, 1987. – С. 280-287.
10. Самойлович, В.П. Народна архітектура України в ілюстраціях. – К.: Абрис, 1999. – 281 с.
11. Трацевский, В.В. История архитектуры народного жилища Белоруссии – Мн.: Выш. Шк., 1989. – 191 с.
12. Якімовіч, Ю.А. Драўлянае дойдліства Беларускага Полесья. – Мн.: Навука і техника, 1978. – 152 с.

Musiuk Adam

KONSERWATORSKIE UWARUNKOWANIA REWALORYZACJI I REKONSTRUKCJI KOMPLEKSU OBIEKTÓW KLASZTORU MĘSKIEGO ZWIASTOWANIA NMP W SUPRAŚLU NA PRZESTRZENI WIEKÓW W KONTEKŚCIE KONIECZNOŚCI NADANIA MU NOWEGO PROGRAMU KULTURALNO-TURYSTYCZNEGO*

1. Wstęp

Ostatnie kilka lat, to w Polsce czas zintensyfikowania prac konserwatorskich przy zabytkach. Szczególnie dotyczy to tak zwanej „ściany wschodniej”, a więc terenów przyległych do granicy z Białorusią i Ukrainą, gdzie szczególnie duże środki finansowe trafiły na ten cel. Gro tych środków pochodzi z dotacji Unii Europejskiej i z jednej strony jest bardzo dużym zastrzykiem finansowym przy kosztochłonnych pracach konserwatorskich, z drugiej jednak strony wymaga spełnienia przez inwestora wielu wymagań, nie zawsze pozostających w zgodzie z zabytkiem. Szczególnie drażliwy staje się ten problem, gdy dochodzi do zmiany pierwotnej funkcji obiektów, szczególnie gdy przeznaczamy je na cele turystyczne i kulturalne. W konsekwencji pociąga to za sobą konieczność dokonania szeregu zmian w zabytkach, co z jednej strony je uatrakcyjnia, ale z drugiej nie zawsze w pełni zachowuje historyczny ich charakter.

Doskonałym przykładem do analizy takiego stanu są zabytkowe obiekty znajdującego się na Podlasiu Klasztoru Męskiego Zwiastowania NMP w Supraślu, na których już prawie od trzydziestu lat^{2,3,4} trwają współczesne prace konserwatorskie. Szczególne przyspieszenie prac w słynnej Supraskiej Ławrze widoczne jest jednak w kilku ostatnich latach, a to głównie dzięki pozyskaniu przez klasztor środków finansowych z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP, z Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego oraz z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego, przy czym te dwie ostatnie inwestycje realizują programy Regionalnego Programu Operacyjnego i Narodowej Strategii Spójności Unii Europejskiej. Zarówno ta intensyfikacja prac, jak i wymagania stawiane przez podmioty wspierające prace konserwatorskie wpływają na ostateczny obraz, który obecnie przyjmuje cały zespół monasterski.

W niniejszej pracy zostaną przedstawione zmiany dokonane w Supraskiej Ławrze na przestrzeni wieków, od początków jej istnienia, co będzie tłem do oceny obecnych zmian i wskazania ich tendencji.

2. Początki monasteru i jego pierwotna forma

Historia supraskiej monasteru rozpoczyna się w 1498 roku w leżącym na zachodnich krańcach Wielkiego Księstwa Litewskiego, tuż obok granicy z Koroną, Gródku, kiedy to marszałek Wielkiego Księstwa Litewskiego i wojewoda nowogródzki Aleksander Chodkiewicz funduje prawosławny klasztor z drewnianą cerkwią pod wezwaniem św. Jana Teologa oraz sprowadza pierwszych mnichów⁵. Najbardziej prawdopodobnym jest przybycie do Gródka mnichów z Kijowsko-Pieczerskiej Ławy^{6,7}, jednak pojawiają się także teorie o pochodzeniu mnichów ze świętej góry Athos⁸, bądź nawet z Moskwy⁹, spotykamy się też z głosami, iż mnisi stale i od początku przebywali na dworze Chodkiewicza, a byli to mnisi, którzy razem z nim wrócili z tatarskiej niewoli¹⁰. Pewnym jest jednak, że w szybkim czasie od założenia monasteru zdecy-

* niniejsza praca jest efektem badań realizowanych na Wydziale Architektury Politechniki Białostockiej w ramach prac własnych W/WA/2/2010

² Metropolita Sawa (Hrycuniak), Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach Prawosławia: tytułem wprowadzenia, [w:] Z dziejów Supraskiego Monasteru, Supraśl-Białystok 2005., s. 14.

³ Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania NMP i św. Jana Teologa w Supraślu, t. I

⁴ Makal W., Przed odrodzeniem supraskiego monasteru, Supraśl 2003, s. 19.

⁵ Kronika Ławy Supraskiej, Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 1-2.

⁶ Ibidem.

⁷ Jodkovskij J., Cerkow pricosoblennija k oboronie w Litve i Litovskoj Rusi, [w:] Drewnosti. Trudy komissii po sochraneniju drewnich pamjatnikow sostojaszczej pri Imperatorskom Moskowskom Archeologiczekom Obszczestve, t. VI, Moskwa 1915, s. 254.

⁸ Łozowska M., Fundacja klasztoru supraskiego w pierwszej połowie XVI wieku. Próba interpretacji dokumentów uposażeniowych, [w:] Małe miasta. Historia i współczesność, Supraśl 2001, s. 43-54.

⁹ Cereteli E., Jelena Ioannowna Welikaja Knjaginja Litowskaja, Russkaja, Korolewa Polskaja. Biograficzekij oczerk w cwjazi c istoriej tego wremeni, Sankt Peterburg 1898, s. 303.

¹⁰ Hajduk M., Sanktuarium nad Supraślą. Dzieje monasteru, drukarni, biblioteki, [w:] Slavia orientalis, nr 3-4, 1989, s. 511-536

dowana większość braci pochodziła z miejscowej ludności prawosławnej¹¹, co jednoznacznie wskazuje na zadanie klasztoru, który miał służyć jako miejsce modlitwy, kultu religijnego oraz lokalny ośrodek religijny.

3. Rozwój monasteru i wzrost jego znaczenie

W 1500 roku, ze względu na uciążliwość sąsiadującej z monasterem gwarnej rezydencji magnackiej Chodkiewicza, która kolidowała z pustelnicznym życiem braci, mnisi uzyskują jego zgodę na przeniesienie klasztoru do znajdującego się kilkanaście kilometrów od Gródka uroczyska Suchy Hrud^{12,13}. Właśnie to miejsce dało początek Supraskiej Ławrze.

W nowym miejscu jako pierwszą wybudowano drewnianą cerkiew św. Jana Teologa, która była konsekrowana 25 maja 1501 roku¹⁴. Najprawdopodobniej w jej sąsiedztwie ulokowano budynki monasterskie, jednak źródła nie podają ani ich rozmiarów, ani materiału z którego zostały wybudowane^{15,16}. W latach 1503-1511 wzniesiono najważniejszy obiekt supraskiego monasteru, jego dominantę architektoniczną, ale przede wszystkim serce duchowe: murowaną cerkiew pod wezwaniem Zwiastowania NMP^{17,18}. Jak widać pierwsza połowa XVI wieku to przede wszystkim czas prac budowlanych czego potwierdzeniem są kolejne inwestycje, i tak: w latach 1532-1557 wzniesiono z muru pruskiego trzecią cerkiew monasteru pod wezwaniem Zmartwychwstania Pańskiego, która została ulokowana na kryptach ze 132 niszami do pochówku mnichów i dobroczyńców monasteru^{19,20}, w latach 1545-1557 wybudowano murowany refektarz, kaplicę (czasownię), kuchnię i spiżarnię^{21,22}. Zabudowania te znajdowały się w miejscu dzisiejszego Pałacu Archimandrytów²³. W tym też czasie kompleks monasterski był uzupełniany o funkcje pomocnicze: i tak wiemy o ogrodzeniu monasteru murem, wybudowaniu młyna oraz poszerzeniu klasztornych sadzawek^{24,25}. Jednocześnie rósł majątek monasteru – w 1505 roku klasztor dokonał zakupu ziemi, łąk i stawów²⁶. W kolejnych latach własnością monasteru stają się okoliczne wsie: Topilec, Baciuty, Piszczewo, Kościuki, Zacerlany, Zawady, Hajowniki^{27,28} i Choroszcz^{29,30}. Co prawda w 1533 roku nadanie Choroszczy zostaje cofnięte, ale monaster otrzymuje wsie Chwasty, Bacieczki, Łyski, Porosłe, Krupniki, Chworostowo, Pużyce oraz Klewinowo³¹.

Równocześnie ze wznoszeniem zabudowań kompleksu monasterskiego oraz wzrostem jego majątku postępował wzrost znaczenia duchowego monasteru. W pierwszej kolejności, bo już w roku 1505 dzięki wspólnej prośbie o błogosławieństwo do patriarchy konstantynopolańskiego Aleksander Chodkiewicz i prawosławnego biskupa Józefa Sołtana, popartej przez króla Aleksandra Jagiellończyka³², patriarcha Joachim wydaje *Tomos*, który stanowi państwową podstawę prawną istnienia klasztoru, oraz zapewnił jego legalizację pod względem kanonicznym i kościelnym^{33,34,35,36}. Szczególnie dynamiczny rozwój klasztoru nastąpił po roku 1532 gdy jego przeorem został Sergiusz Kimbar doprowadzając do podniesienia monasteru do rangi Ławry. Już w drugiej połowie XVI wieku dzięki prężnemu życiu zakonnemu wraz z szerokim rozwojem kulturalnym monaster stał się ważnym centrum kulturalnym o znaczeniu ogólnosłowiańskim, stając się ośrodkiem myśli teologicznej^{37,38,39,40}. Liczba mnichów w monasterze w tym czasie dochodziła do stu⁴¹. Supraska Ławra pod względem znaczenia zostaje drugim, po Ławrze Kijowsko-Pieczerskiej, ośrodkiem monastycznym Cerkwi

¹¹ Abp Miron (Chodakowski M.), *Monaster supraski w dziejach Kościoła prawosławnego w Polsce*, Chat, Warszawa 2002, s. 50.

¹² *Kronika Ławry Supraskiej*. Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 1-2.

¹³ Dalmatow N.: *Supras'kij Błahowieszczenskij Monastyr*, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 7.

¹⁴ *Ibidem*, s. 40.

¹⁵ *Kronika Ławry Supraskiej*. Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 2.

¹⁶ Kochanowski W., *Pobazylianski zespół architektoniczny w Supraślu*, [w:] *Rocznik Białostocki*, t. IV, Białystok 1963, s. 358.

¹⁷ *Kronika Ławry Supraskiej*. Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 3-4.

¹⁸ Dalmatow N., *Supras'kij Błahowieszczenskij Monastyr*, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 43.

¹⁹ *Kronika Ławry Supraskiej*. Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 33.

²⁰ Dalmatow N.: *Supras'kij Błahowieszczenskij Monastyr*, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 46.

²¹ *Kronika Ławry Supraskiej*. Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 47-48.

²² Kochanowski W., *Ruiny kościoła bazylińskiego w Supraślu*, PP PKZ Warszawa 1958, s. 6.

²³ *Kronika Ławry Supraskiej*. Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 47-52.

²⁴ *Ibidem*, s. 79.

²⁵ Kochanowski W., *Ruiny kościoła bazylińskiego w Supraślu*, PP PKZ Warszawa 1958, s. 6.

²⁶ Modest N., *Supras'kij Błagowieszczenskij Monastyr*, *Wiestnik Zapadnoj Rossii*, t. II, kn. IV, Wilno 1867, s. 5-23.

²⁷ *Kronika Ławry Supraskiej*. Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 5-10.

²⁸ *Akty izdawajemyje Wilnuskiju Komisej Wysoczajszegoj Uczreźdennoj dlja razbora drewnych aktow w Wilne*, t. VII, s. 2.

²⁹ *Kronika Ławry Supraskiej*. Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 25.

³⁰ Dalmatow N.: *Supras'kij Błahowieszczenskij Monastyr*, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 44.

³¹ Sokolski W., *Kilka uwag o początkach fundacji klasztoru supraskiego*, [w:] *Białostoczczyzna*, 2/34/1994, s. 13-16.

³² Borowik S., *Nadanie monasterowi supraskiemu Tomosu przez patriarchę konstantynopolańskiego Joachima*, [w:] *Z dziejów supraskiego monasteru. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa, Supraśl-Białystok 2005*, s. 30.

³³ *Kronika Ławry Supraskiej*. Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 3-5.

³⁴ Modest N., *Supras'kij Błagowieszczenskij Monastyr*, *Wiestnik Zapadnoj Rossii*, t. I, kn. I, Wilno 1867, s. 1-3.

³⁵ Borowik S., *Nadanie monasterowi supraskiemu Tomosu przez patriarchę konstantynopolańskiego Joachima*, [w:] *Z dziejów supraskiego monasteru. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa, Supraśl-Białystok 2005*, s. 29-41.

³⁶ Bp Sawa (Hrycuniak M.), *Klasztor w Supraślu*, [w:] *Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, nr 1-2, Warszawa 1983, s. 3.

³⁷ Dalmatow N., *Supras'kij Błahowieszczenskij Monastyr*, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 47-87.

³⁸ Mironowicz A., *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 1998, s. 6.

³⁹ Labyncew J., *Ob odnom ważnom momencie w sud'bach bieloruskoj prawosławnoj kultury XVI stoletija w swjazi s istoriej supras'kogo Błagowieszczenskogo Monastyrja*, w: *ELPIS* t. II, z. 2, Uniwersytet w Białymstoku, Katedra Teologii Prawosławnej, Białystok 2000, s. 160.

⁴⁰ Rogow A., *Supras'kij kak odin iz centrow kulturnych sbjazej Belorusii z drugimi clabjanskimi stranami*, [w:] *Sławbjanie w epochu feodalizmu*, Moskwa 1978, s. 321-334.

⁴¹ *Supras'kij Błahowieszczenskij Monastyr*, Grodnrnskoj eparchii, *Cerkownyja Wedomosti*, g. 13, nr. 21, 1900, s. 828.

prawosławnej na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Monaster utrzymywał ścisłe kontakty z czołowymi ośrodkami życia religijnego Cerkwi prawosławnej: Kijowsko-Pieczerską Ławrą, Świętą Górą Athos, z bułgarskimi, greckimi, serbskimi i ruskimi ośrodkami życia monastycznego⁴². Podkreśleniem rangi supraskiego monasteru są też wizyty króla Zygmunta Augusta w 1543 roku⁴³, patriarchy Serbii i Bułgarii Gabriela w 1582 roku⁴⁴ oraz patriarchy carogrodzkiego Jeremiasza II w 1589 roku⁴⁵. Wiele sławy Przynosi Ławrze Supraskiej wysoki poziom śpiewu cerkiewnego⁴⁶, a szczególnie powstały w latach 1596-1601 *Irmologion*⁴⁷.

Jak widać pierwsze sto lat w historii monasteru, w kontekście inwestycji budowlanych, to przede wszystkim zapewnienie mu odpowiedniej bazy religijnej: wybudowano trzy cerkwie, kaplicę i budynki mieszkalne zapewne z przeznaczeniem na cele mniszkie i funkcje pomocnicze, takie jak: kuchnia, czy refektarz. Dopiero w późniejszym czasie zaczynają powstawać obiekty umożliwiające realizację celów stawianych monasterowi w kontekście wzrostu jego znaczenia, jako ośrodka myśli religijnej.

4. Zmiany monasteru po zakończeniu jego pierwotnej budowy

Jak widać, na przestrzeni krótszej niż sto lat, monaster supraski przeradza się z ośrodka jedynie religijnego w prężnie działający ośrodek religijno-kulturalny o znaczeniu naukowym. Taki charakter klasztoru musiał także wpłynąć na program funkcjonalny monasterskich budynków, jednak fakt ten nie został udokumentowany. Co jednak ciekawe, ówczesne realia teologiczno-historyczne zmusiły mnichów do obrony dogmatów wiary prawosławnej, co znalazło potwierdzenie w sztuce sakralnej⁴⁸. Przykładem tego są freski cerkwi Zwiastowania NMP^{49,50,51}. Obronie ortodoksji, nie poprzez izolację od nowych trendów religijnych i filozoficznych, lecz poprzez adopcję treści zgodnych z kanonami prawosławnymi i ostrą polemiką z dogmatami im przeciwnymi podporządkowana została ikonograficzna wymowa wystroju tej cerkwi⁵². Sama cerkiew w trakcie ponad czterystuletniego użytkowania, wielokrotnie zmieniała swój wizerunek. Za najważniejsze należy uznać: dobudowanie centralnej wieży⁵³, przedsionka, dobudówki⁵⁴. W wyniku przemian religijnych w 1664r. wymieniono ikonostas na barokowy⁵⁵, a XVIII wieku część supraskich fresków, do wysokości okien została zakryta rzeźbioną tabulaturą⁵⁶. Dopiero w 1887 roku ówczesny archimandryta Mikołaj Dalmatow przystąpił do odsłonięcia fresków⁵⁷. 21 lipca 1944 roku wycofujący się hitlerowcy wysadzili cerkiew w powietrze⁵⁸.

Dalszym przemianom podlegały także inne obiekty monasterskie, co prawda źródła historyczne informacje na ten temat prezentują w sposób lakoniczny i zmuszeni jesteśmy odczytywać je w sposób pośredni^{59,60,61}, jednak jasno z nich wynika, że w wyniku przemian religijnych, kulturalnych i ekonomicznych zmiany w monasterze miały charakter fundamentalny. Niemalże wpływ na taki stan miały przemiany religijne wynikające z przejścia klasztoru przez Kościół unicki. Co prawda prawosławne środowiska monasterskie wobec unii zajęły postawę konserwatywną, jednak w wyniku silnej ekspansji mnisi suprascy bardzo szybko zmuszeni zostali do przejścia na wiarę unicką⁶². Według archimandryty Mikołaja Dalmatowa najpóźniej w 1614 roku mnisi suprascy byli już unitami⁶³. Za oficjalną i ostateczną datę przejścia monasteru na unię należy jednak uznać rok 1635. Liczba mnichów drastycznie spada, a Ławra w tym czasie traci, także swoją rolę centrum życia monastycznego, stając się ośrodkiem rezydencjonalnym biskupów⁶⁴. Wraz ze spadkiem znaczenia monasteru zmniejsza się także dbałość o same budowle, co powoli zaczyna doprowadzać je do degradacji⁶⁵. Wiadomo, że w końcu pierwszej połowy XVII wieku spłonęła drewniana cerkiew św. Jana Teologa⁶⁶ o której istnieniu ostatnią wzmiankę mamy w 1557 roku. Znajdujemy też zapis archimandryty Dalmatowa dokonany na podstawie wykonanej w latach 1636-1643 ikony św. Jana

⁴² Mironowicz A., Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku, Białystok 1991, s. 91-94.

⁴³ Maroszek J., Kalendarium klasztoru ojców Bazylianów w Supraślu – czasy Aleksandra Chodkiewicza [w:] Białostoczczyzna, r.2, Białystok 1994, s. 3-13.

⁴⁴ Kronika Ławry Supraskiej. Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 82-83.

⁴⁵ Ibidem, s. 88.

⁴⁶ Naumow A., Monaster Supraski jako jeden z głównych ośrodków kultury Rzeczypospolitej, [w:] Z dziejów supraskiego monasteru. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa, Supraśl-Białystok 2005, s. 109.

⁴⁷ Konolop A., Supraskij Irmologij 1598-1601 gg.. jego sudba i istoriczeskoe znaczenie, [w:] Z dziejów supraskiego monasteru. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa, Supraśl-Białystok 2005, s. 180.

⁴⁸ Mironowicz A., Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku, Białystok 1991, s. 93-94.

⁴⁹ Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 52.

⁵⁰ Stawicki S., Czy Nektarij, autor Tipika był twórcą malowideł supraskich? [w:] Biuletyn Historii Sztuki, 1972, nr 1, s. 30-35; Stawicki S., Malowidła ścienne z dawnej cerkwi Zwiastowania NMP w Supraślu – problemy techniczne i technologiczne, Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego, Białystok 2004, s. 7-45

⁵¹ Petkovic S., Nektarije Srbini, slikar XVIv. [w:] Zbornik za likovne umetnosti, 1972, nr 8, s. 211-226 (tłumaczenie polskie: [w:] Rocznik Białostocki, 1991, nr 16, s. 293-319).

⁵² Mironowicz A., Życie Monastyczne Na Podlasiu, Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 1998, s. 9-10.

⁵³ Pokryszkin P., Błagowieszczenskaja cerkow w Suprasl'skom Monastyre, [w:] Sbornik archeograficzekich statiej podniesiennych grafu A.. A. Bobrinskomu, Sankt Petersburg 1911

⁵⁴ Mitrobędzki A., Uzgodnienie konsultacyjne, [w:] Kuźmienko J., Zabytkowa cerkiew w Supraślu. Plan realizacyjny zagospodarowania terenu dla II-ego etapu budowy oraz projekt techniczny rekonstrukcji, Warszawa 1985; Kochanowski W., Ruiny kościoła bazyliańskiego w Supraślu, P.P. Pracowni Konserwacji Zabytków, Dział Dokumentacji Naukowej, Warszawa 1958, s. 9.

⁵⁵ Ścieżkami Prawosławia, Białostoczczyzna, pod redakcją A. Radziukiewicz, POSRP, Białystok 1997, s. 153.

⁵⁶ Dalmatow N., Suprasl'skij Błagowieszczenskij Monastyr, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 471.

⁵⁷ Pokryszkin P., Błagowieszczenskaja cerkow w Suprasl'skom Monastyre, [w:] Sbornik archeograficzekich statiej podniesiennych grafu A.. A. Bobrinskomu, Sankt Petersburg 1911, s. 222-237

⁵⁸ Mironowicz A., Życie Monastyczne Na Podlasiu, Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 1998, s. 29.

⁵⁹ Dalmatow N., Suprasl'skij Błagowieszczenskij Monastyr, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 46

⁶⁰ Kronika Ławry Supraskiej. Archeograficzekij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 2.

⁶¹ Kochanowski W., Pobazylijański zespół architektoniczny w Supraślu, [w:] Rocznik Białostocki, t. IV, Białystok 1963, s. 358.

⁶² Mironowicz A., Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku, Białystok 1991, s. 91-94.

⁶³ Dalmatow N., Suprasl'skij Błagowieszczenskij Monastyr, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 98-99.

⁶⁴ Mironowicz A., Największa fundacja Aleksandra Chodkiewicza. Spór o charakter fundacji [w:] Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI – XVIII wieku, Białystok 2003, s. 549-550

⁶⁵ Ibidem, s. 548.

⁶⁶ Dalmatow N., Suprasl'skij Błagowieszczenskij Monastyr, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 46

Teologa: *Korpusow bratskich widno dwa*⁶⁷, co świadczy o wybudowaniu w tym czasie po wschodniej stronie zespołu Pałacu Archimandrytów, którego budowę historycy umiejscawiają w latach 1635-1655⁶⁸ jednak to datowanie nie jest pewne⁶⁹. W latach 1695-1697 w zachodniej części kompleksu monasterskiego wybudowano murowaną dzwonnice, która spłonęła w 1702 roku⁷⁰, a jej odbudowa trwała do połowy XVIII wieku⁷¹. Pod koniec XVII wieku powstają ogród włoski, sadzawki rybne i sady⁷², zaczątki swoje ma też drukarnia⁷³, która rozkwitnie w pierwszej połowie XVIII w. To właśnie na drukowaniu ksiąg klasztor wydzwignął się z kryzysu. Drukarnia w czasie swojej ponad stu letniej aktywnej działalności stała się podstawą egzystencji mnichów, ale i jednocześnie przyczyną określonych przedsięwzięć budowlanych⁷⁴. W 1710 roku wybudowana została papiernia⁷⁵. W 1753⁷⁶ roku rozpoczęto prace budowlane nowego, dużego murowanego korpusu po południowej stronie zespołu monasterskiego⁷⁷. Zamieszczony przez archimandrytę Dalmatowa inwentarz klasztoru z roku 1764, wymienia wszystkie obiekty składające się obecnie na zespół klasztorny⁷⁸ (wyjątkiem jest murowana cerkiew p.w. św. Jana Teologa, która wzniesiona została w latach 1889-1890⁷⁹, oraz przylegający do niej, wzniesiony w 1888 roku, dom pielgrzyma⁸⁰). Z powyższego wywnioskować możemy, że wszystkie obiekty mieszkalne wchodzące w skład obecnego zespołu klasztorowego, powstały prawdopodobnie w latach 1708-1764⁸¹, a na przestrzeni ostatnich dwustu pięćdziesięciu lat zmiany w budynkach polegały już wyłącznie na zmianie funkcji poszczególnych obiektów i sposobu ich użytkowania, a nie jak wcześniej, na zmianach urbanistycznych.

Z przytoczenia powyższych faktów widać, iż na przestrzeni kolejnych dwustu lat historii monasteru jego obiekty ulegały licznym zmianom. Przyczyny tych zmian były wielorakie. Najważniejszą z nich wydaje się sytuacja materialna monasteru: w czasie prosperity wznoszono liczne, nowe obiekty, stare drewniane zastępowano murowanymi, gdy zaś monaster podlegał degradacji, w pierwszej kolejności, podlegała substancja budowlana. Oczywiście z przyczyn rozbudowy kompleksu monasterskiego, był wzrost liczby mieszkańców, ale okres ten pokrywał się z czasem gdy monaster posiadał duży majątek, a więc tą sytuację możemy, także zaliczyć do przyczyn ekonomicznych. Inną aspektem wpływającym na decyzje inwestycyjne i równie ważnym jak przyczyny ekonomiczne – a dla mnichów zapewne najważniejszym – były przyczyny religijne (jednym z przykładów jest program fresków cerkwi Zwiastowania NMP). Najmniej istotne dla tego kompleksu, ale bardzo ważne w ówczesnych czasach, były przyczyny losowe – w tym przypadku pożar, który strawił cerkiew pw. św. Jana Teologa, czy dzwonnice. Ostatnią z przyczyn, która można wymienić w tym okresie był charakter działalności prowadzonej przez mieszkańców monasteru. W swej pierwotnej formie monaster był przede wszystkim miejscem modlitwy i w pierwszych latach zadawała się bardziej ascetyczną formą, dopiero gdy przyjął rolę centrum myśli teologicznej rozbudowano go o nowe funkcje (np.: biblioteka, pomieszczenia do kopiowania ksiąg, drukarnia, papiernia, inne).

W prezentowanym okresie trudno jest mówić o jakichkolwiek pracach konserwatorskich⁸², ponieważ remonty prowadzono, tak aby zachować sprawność techniczną budynków, a nie przywrócić ich pierwotny wygląd. W wielu też przypadkach budynki starsze zastępowano nowszymi, czy to przez zastąpienie budynków drewnianych murowanymi, czy też przez przebudowy, nadbudowy, dobudowy, czy inne ingerencje w istniejącą wcześniej substancję budowlaną – liczne ślady takiego działania można było zobaczyć w trakcie prowadzonych przez autora artykułu, w latach 2012-2013, prac konserwatorskich Pałacu Archimandrytów.

5. Oddalanie się monasteru od pierwotnej formy religijnej. Jego powolny upadek.

Przełom wieków XVIII i XIX, to kolejne pogorszenie sytuacji monasteru. W wyniku powstania kościuszkowskiego w 1794 roku^{83,84} oraz kolejnych zaborów monaster stracił większość swego majątku i zaczął popadać w ruinę. We władaniu monasteru zostały tylko dwa małe folwarki i ogród. Zaczynało brakować funduszy na pilne remonty budynków. Monaster w tym czasie przestał być samodzielną instytucją, a władze pruskie wypłacały pensje na utrzymanie mnichów, których w klasztorze zostało już tylko ośmiu^{85,86}. W 1803 roku została zamknięta drukarnia. Mnisi zaczęli tracić budynki. W latach 1807-1833 duża część Pałacu Archimandrytów przejęta została na potrzeby szpitala wojskowego⁸⁷. Dochodzi do znaczne-

⁶⁷ Ibidem, s. 141

⁶⁸ Kochanowski W., Pobazyliński zespół architektoniczny w Supraślu, [w:] Rocznik Białostocki, t. IV, Białystok 1963, s. 378.

⁶⁹ Piłaszewska Z., Supraśl, Zespół poklasztorowy o.o. Bazylianów. Pałac archimandrytów – budynki klasztorne. Dokumentacja historyczno-architektoniczna, dokumentacja PP PKZ, Białystok 1974, s. 14.

⁷⁰ Dalmatow N., Supraslskij Błahowieszczenskij Monastyr, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 310-311.

⁷¹ Piłaszewicz Z., Zespół poklasztorowy o.o. bazylianów (brama, kaplica, refektarz). Dokumentacja konserwatorska z prac budowlano- konserwatorskich w latach 1969-1972, P.P. Pracownie Konserwacji Zabytków Oddział w Warszawie, Pracownia Dokumentacji Naukowo – Historycznej, Białystok 1972, s. 4.

⁷² Kronika Ławry Supraslskiej. Archeograficzeskij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 263-272.

⁷³ Hajduk M., Sanktuarium nad Supraślą. Dzieje monasteru, drukami, biblioteki, [w:] Slavia orientalis, nr 3-4, 1989, s. 529-530

⁷⁴ Dalmatow N., Supraslskij Błahowieszczenskij Monastyr, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 201.

⁷⁵ Hajduk M., Sanktuarium nad Supraślą. Dzieje monasteru, drukami, biblioteki, [w:] Slavia orientalis, nr 3-4, 1989, s. 530.

⁷⁶ Musiuk A., Zagadnienia rekonstrukcji i rewitalizacji zabytkowych obiektów monasteru supraslskiego w czasach współczesnych, [w:] Z dziejów supraslskiego monasteru. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej Supraslski Monastyr Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa, Supraśl-Białystok 2005, s. 180.

⁷⁷ Dalmatow N., Supraslskij Błahowieszczenskij Monastyr, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 264.

⁷⁸ Ibidem, s. 563-570.

⁷⁹ Ibidem, s. 437.

⁸⁰ Ibidem, s. 441-442.

⁸¹ Piłaszewicz Z., Zespół poklasztorowy o.o. bazylianów. Dokumentacja historyczno – architektoniczna (Pałac Archimandrytów, budynki klasztorne), P.P. Pracownie Konserwacji Zabytków Oddział w Warszawie, Pracownia Dokumentacji Naukowo – Historycznej, Białystok 1974, s. 31

⁸² konserwacja jako sztuka pielęgnowania i ochrony zabytków w formie świadomej i zorganizowanej ugruntowała się dopiero w XIX wieku, por. Borusiewicz W., Konserwacja zabytków budownictwa murowego. Arkady, Warszawa 1985, s. 11.

⁸³ Kronika Ławry Supraslskiej. Archeograficzeskij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 394-395.

⁸⁴ Sosna G., Troc-Sosna A. Cerkiewna własność ziemska na białostocczyźnie w XV-XX wieku, Zbiór materiałów, Diecezja warszawsko-bielska i białostocko-gdańska, Orthdruk, Białystok 2004, s. 675-676.

⁸⁵ Dalmatow N., Supraslskij Błahowieszczenskij Monastyr, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 337

⁸⁶ Kronika Ławry Supraslskiej. Archeograficzeskij sbornik dokumentow, odnosiaszczichsia k istorii Siewier-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilenskogo Uczebnogo Okruga, t. IX, Wilno 1870, s. 403-406.

⁸⁷ Sosna G. Troc-Sosna A. Cerkiewna własność ziemska na białostocczyźnie w XV-XX wieku, Zbiór materiałów, Diecezja warszawsko-bielska i białostocko-gdańska, Orthdruk Białystok 2004, s. 676.

go zniszczenia tego budynku – dewastacji między innymi ulega w tym czasie kaplica i refektarz, gdzie wojsko urządziło arsenał magazynując broń i amunicję⁸⁸. W 1809 roku pożar strawił dom folwarczny i aż do 1822r. robotnicy folwarku mieszkali w monasterskich celach⁸⁹. W latach 1819-1831 monaster w swoich majątkach wybudował nową gorzelnię, browar, budynek mieszkalny oraz stodołę⁹⁰. 14 kwietnia 1839 roku klasztor, w wyniku soboru zjednoczeniowego w Płocku, powraca do prawosławia. W budynku monasterskich zamieszkuje wówczas jedynie pięciu mnichów⁹¹. Od 1834 roku przedsiębiorca przemysłowy Zachert przejmuje Pałac Archimandrytów z przeznaczeniem na fabrykę włókienniczą. W dawnych celach i części reprezentacyjnej pałacu ustawione zostają maszyny włókiennicze, w części pomieszczeń urządzono magazyny. Mimo starań braci monasteru nie tylko, nie udaje się im odzyskać Pałacu Archimandrytów, ale tracą kolejne zabudowania (część skrzydła południowego monasteru)⁹². W oplakany stan znajduje się cerkiew Zwiastowania NMP, której stan archimandryta Dalmatow opisał: *niemal bez dachu, cztery wieże zagrażają runięciem*⁹³.

W omawianym okresie widzimy, że degradacja substancji budowlanej wynika głównie z braku odpowiednich środków finansowych na konserwację. Także, mała liczba braci klasztoru przyczynia się do takiego stanu, gdyż dużą część prac remontowych mogłaby być wykonana we własnym zakresie. Mała ilość mnichów, a także niewielkie środki finansowe przyczyniły się, także do drastycznych zmian przeznaczenia poszczególnych obiektów monasterskich na szpital, arsenał, czy fabrykę, gdyż klasztor był zbyt słaby, aby bronić swego majątku. W tym okresie nie możemy też mówić o jakichkolwiek pracach konserwatorskich, gdyż większość nielicznych prac budowlanych prowadzono bez żadnego poszanowania substancji zabytkowej.

6. Chwilowe odrodzenie monasteru na przełomie XIX i XX w.

Odrodzenie zarówno, życia religijnego, jak i podźwignięcie obiektów monasteru z ruiny następuje gdy archimandrytą zostaje Mikołaj Dalmatow (1881-1906). W ciągu kilku miesięcy udało się mu odremontować zabudowania gospodarcze i przystąpić do restauracji zabudowań monasterskich. Podźwignięta z ruiny zostaje cerkiew Zwiastowania NMP⁹⁴ (początek prac miał miejsce jeszcze za archimandryty Komanieckiego, w roku 1778⁹⁵, zakończono prace zaś w roku 1910, już po odejściu archimandryty Dalmatowa, jednak to za jego czasów wykonano najważniejsze prace). Freski cerkwi w 1887 roku zostają odsłonięte przez *oczyszczenie i obmycie* z pokrywającej je pobiałej wapiennej. W kolejnych latach przeprowadzone zostają dalsze prace konserwacyjne fresków⁹⁶.

Okres ten należy uznać, za czas pierwszych prac konserwatorskich w monasterze. Co prawda ich jakość czasami była podważana, jednak dopiero teraz w sposób świadomy dążono do konserwacji dziedzictwa religijno-kulturowego tego miejsca. Wykonane w tym czasie prace były podporządkowane nadaniu monasterowi funkcji typowo monastycznej oraz przywróceniu *prawosławnego* charakteru⁹⁷.

7. Ostateczny upadek monasteru w okresie pomiędzy wojnami światowymi

15 sierpnia 1915 roku rozwój monasteru został przerwany. Mnisi, podobnie jak większość ludności prawosławnej, ewakuuje się do Rosji uciekając przed nacierającymi wojskami niemieckimi. Przez prawie cztery lata zabudowania monasterskie zostają bez opieki⁹⁸, po I wojnie światowej zaś monaster został przejęty jako *mienie pozaborcze* i od 8.08.1919 roku i nadzór nad nim sprawował Burmistrz Supraśla⁹⁹. W roku 1922 zabudowania monasterskie zostają przeznaczone na szkołę rolniczą, 27 maja 1924 roku zaś na polecenie Wojewody mnisi zostają usunięci z monasteru¹⁰⁰. W 1935 roku w części zabudowań monasterskich zajmują księża salezianie organizując zakład wychowawczy, z cerkwi pw. św. Jana Teologa zdejmują krzyże urządzając tam salę gimnastyczną¹⁰¹. II wojna światowa dopełnia zniszczenia monasteru. Po 17 września 1939 roku teren monasteru zajmuje jednostka Armii Czerwonej i organizuje w nim gamizon wojskowy. W cerkwi Zwiastowania NMP urządzono warsztat mechaniczny z kuźnią, w cerkwi pw. św. Jana Teologa zaś kuchnię i stołówkę¹⁰². Co prawda w trakcie okupacji niemieckiej prawosławnym udostępniona zostaje cerkiew pw. św. Jana Teologa, która po odremontowaniu zostaje wyświęcona, a do monasteru nawet wraca dziesięciu prawosławnych mnichów¹⁰³, jednak dzieła zniszczenia Ławry dokonują wycofujący się z frontu hitlerowcy, którzy w nocy z 21 na 22 lipca 1944 roku wysadzają w powietrze cerkiew Zwiastowania NMP^{104,105,106}, wybuch przy okazji, w znacznym stopniu niszczy otaczające cerkiew budynki. Z całego zespołu monasterskiego ocalała jedynie dzwonnica i usytuowane obok niej, po stronie północnej i południowej, budynki¹⁰⁷.

Omawiane tu trzydzieści lat to największa destrukcja obiektów zespołu monasterskiego w całej jego historii. Właściwie jakiegokolwiek czynności inwestycyjne podjęte w tym okresie miały za zadanie zatarcie prawosławnych korzeni tego miejsca i często polegały na jego profanacji. Czynności konserwatorskie w tym okresie podejmowane były w minimalnym zakresie. Dzieła destrukcji dokończyło zburzenie cerkwi Zwiastowania NMP.

⁸⁸ Kochanowski W., Pobazyliański zespół architektoniczny w Supraślu, [w:] Rocznik Białostocki, t. IV, Białystok 1963, s. 387.

⁸⁹ Sosna G., Troc-Sosna A., Cerkiewna własność ziemską na białostocczyźnie w XV-XX wieku, Zbiór materiałów, Diecezja warszawsko-bielska i białostocko-gdańska, Orthdruk, Białystok 2004, s. 676.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Dalmatow N., Supraslskij Blahowieszczenskij Monastyr, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 416.

⁹² Kochanowski W., Pobazyliański zespół architektoniczny w Supraślu, [w:] Rocznik Białostocki, t. IV, Białystok 1963, s. 387.

⁹³ Dalmatow N., Supraslskij Blahowieszczenskij Monastyr, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 416.

⁹⁴ Ibidem, s. 437.

⁹⁵ Kochanowski W., Pobazyliański zespół architektoniczny w Supraślu, [w:] Rocznik Białostocki, t. IV, Białystok 1963, s. 388.

⁹⁶ Dalmatow N., Supraslskij Blahowieszczenskij Monastyr, Sinodalnaja Tipografija, Sankt Petersburg 1892, s. 438-439.

⁹⁷ Jodkovskij J., Cerkow pripisoblenija k oborone w Litve i Litovskoj Rusi, [w:] Drevnosti. Trudy komisii po sochraneniju drevnich pamjatnikov sostojaszczej pri Imperatorskom Moskovskom Archeologičeskom Obszczestve, t. VI, Moskwa 1915, s. 263.

⁹⁸ Maroszek J., Straty dziedzictwa kulturalnego klasztoru oo. Bazylianów w Supraślu w 1794-1915, [w:] Białostocczyzna, r.2, Białystok 1994, s. 53.

⁹⁹ Sosna G., Troc-Sosna A., Cerkiewna własność ziemską na białostocczyźnie w XV-XX wieku, Zbiór materiałów, Diecezja warszawsko-bielska i białostocko-gdańska, Orthdruk, Białystok 2004, s. 677-678.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 678.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Hajduk M., Sanktuarium nad Supraślą. Dzieje monasteru, drukarni, biblioteki, [w:] Slavia orientalis, nr 3-4, 1989, s. 521-522.

¹⁰³ bp Miron (Chodakowski M.), Monaster supraslski w dziejach Kościoła Prawosławnego w Polsce (1498-1998), ChAT, Warszawa 2002 s. 188.

¹⁰⁴ Mironowicz A., Życie Monastyczne Na Podlasiu, Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 1998, s. 29.

¹⁰⁵ Hajduk M., Sanktuarium nad Supraślą. Dzieje monasteru, drukarni, biblioteki, [w:] Slavia orientalis, nr 3-4, 1989, s. 522

¹⁰⁶ Bołtryk M., Kronika wypadków supraslskich, [w:] Precz z mnichami, Białystok 1995, s. 178.

¹⁰⁷ Kochanowski W., Pobazyliański zespół architektoniczny w Supraślu, [w:] Rocznik Białostocki, t. IV, Białystok 1963, s. 388

8. Powojenna odbudowa

W 1945 roku, na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku, rozpoczęto odbudowę obiektów supraskiego monasteru. W pierwszej kolejności zabezpieczono wypalone mury i odgruzowano budynki monasterskie, rozpoczęto też ich odbudowę. W ciągu dziesięciu lat prace zakończono, a budynki przeznaczono na szkołę rolniczą. Prace te nie dotyczyły cerkwi Zwiastowania NMP – gdzie dokonano jedynie transferu ocalałych fragmentów fresków¹⁰⁸ – i Pałacu Archimandrytów¹⁰⁹. Prace przy cerkwi Zwiastowania NMP rozpoczęto dopiero po 12 latach od jej zburzenia, a więc w 1956 roku i trwały one prawie cztery lata. Zakończone zostały w 1960 roku zabezpieczając cerkiew, jako trwałą ruinę¹¹⁰. W 1964 roku przeprowadzono konserwację ocalałych fragmentów fresków¹¹¹.

Po II wojnie światowej, po długich sporach, w rękach prawosławnych z całego majątku monasterskiego, i to dopiero od 1958 roku, pozostaje jedynie cerkiew pw. św. Jana Teologa¹¹² stanowiąca siedzibę miejscowej parafii prawosławnej. Pozostałe obiekty służą szkole, a w odbudowanym w latach 1969-1972 Pałacu Archimandrytów swoją siedzibę znajduje filia Muzeum Okręgowego w Białymstoku. Taki stan trwa, aż do początku lat 80-tych XX wieku.

Przeprowadzone w tym okresie prace należy uznać za najbardziej profesjonalne z dotychczas wykonanych. W trakcie ich realizacji posługiwano się zasadami konserwacji zabytków (szczególnie widoczne to było przy ratowaniu ocalałych fragmentów fresków). Nie ustrzeżono się jednak podczas prac odbudowy budynków monasterskich błędów – za największy, autor artykułu uważa wprowadzenie materiałów żelbetonowych, co przede wszystkim jest widoczne w zmianie charakteru przekryć poszczególnych pomieszczeń oraz wprowadzeniu licznych otworów drzwiowych w miejscach, w których wcześniej one nie występowały. Zmiana przeznaczenia budynków monasterskich na potrzeby szkoły rolniczej poniosła także wiele niekorzystnych zmian, dla przykładu można tu podać konieczność uzyskania pomieszczenia sali gimnastycznej w Pałacu Archimandrytów. Nie wykonano też w trakcie tej restauracji poziomych izolacji przeciwwilgociowych. Często prace przebiegały bez zachowania, czy odtworzenia detali architektonicznych wnętrz. Większość z kilkudziesięciu kominków służących pierwotnie do ogrzania pomieszczeń monasterskich została zakryta tynkiem, bądź pozostawiona wręcz w karykaturalnej formie. Jedynie w dwóch pomieszczeniach, refektarza i kaplicy, przywrócono historyczny wystrój.

9. Współczesna rekonstrukcja i rewaloryzacja oraz wzrost znaczenia monasteru

Początkiem starań o odzyskanie przez mnichów obiektów supraskiego monasteru było pismo z 6 listopada 1981 roku ówczesnego ordynariusza Diecezji Białostocko-Gdańskiej bp Sawy do władz w sprawie przekazania ruin cerkwi Zwiastowania NMP Kościołowi prawosławnemu¹¹³. Ponad rok później, 9 grudnia 1982 roku, taka decyzja zapadła¹¹⁴, a 14 stycznia 1983 roku Wojewoda Podlaski wyraził zgodę na odbudowę cerkwi¹¹⁵. Jako symboliczny początek odbudowy uznaje się 4 czerwca 1984 roku¹¹⁶ (w niektórych źródłach 3 czerwca 1984 roku^{117,118}), gdy wmurowano kamień węgielny pod rekonstruowaną świątynię. Kolejne lata to powolne wznoszenie bryły świątyni, aż do roku 2003 gdy zakończono zasadnicze prace rekonstrukcji bryły cerkwi Zwiastowania NMP¹¹⁹. Równocześnie na terenie monasteru trwają inne prace. W 1987 roku rozpoczęto generalny remont wnętrza ścian cerkwi pw. św. Jana Teologa¹²⁰. Ze względu na ciągłe użytkowanie przez społeczność prawosławną tego obiektu od 1958 roku, cerkiew ta była najlepiej zachowanym obiektem na terenie całego monasteru, dlatego też prace miały tu głównie charakter konserwatorski, a największym zadaniem było osuszenie murów i wykonanie izolacji poziomej. Pierwotnie planowano wykonanie iniekcji ciśnieniowej, jednak po nawierceniu otworów iniekcyjnych poziom wilgoci w ścianach spadł poniżej dopuszczalnego. Zrezygnowano więc z kosztochłonnej iniekcji.

Od połowy lat 80-tych XX w. klasztor czynił starania, aby odzyskać prawo własności budynków. W pierwszej kolejności odzyskano budynek przylegający do cerkwi pw. św. Jana Teologa – jego poświęcenia, po wcześniejszym odrestaurowaniu, dokonano 25 maja 1993 roku¹²¹. Obiekt ten został przystosowany do podstawowych potrzeb życia monastycznego – znalazły się w nim: kuchnia, refektarz, kancelaria i cele mniszne.

W 1996 roku, po wieloletnich staraniach, decyzją Urzędu Rady Ministrów RP nastąpił zwrot pozostałych budynków¹²². Stan budynków po przekazaniu określany był jako bardzo zły. Natychmiastowej naprawy wymagała więźba oraz pokrycie dachu. Szczególny problem stwarzała naprawa zniszczonych murów, tynków i gzymsów, których podstawową przyczyną uszkodzenia były zawilgocenia zarówno od wód opadowych zawilgacających mury po przez nieszczelne, zdewastowane dachy oraz od wód gruntowych podciąganych przez mury ze względu na brak izolacji poziomych¹²³. Dopiero po kilkuletnich staraniach, w 2003 roku, monaster uzyskał pozwolenie na rozpoczęcie prac rewaloryzacyjnych całego zespołu klasztorne-

¹⁰⁸ Lebedzińska L., Freski z Supraśla. Katalog wystawy, Kraków 1968.

¹⁰⁹ Kochanowski W., Pobazyliański zespół architektoniczny w Supraślu, [w:] Rocznik Białostocki, t. IV, Białystok 1963, s. 388-389.

¹¹⁰ Filipczuk Z., Supraśl, pow. Białystok, ruiny kościoła pobazyliańskiego. Projekt wstępny zabezpieczenia ruin, PP PKZ, Białystok 1960.

¹¹¹ Lebedzińska L., Freski z Supraśla. Katalog wystawy, Kraków 1968.

¹¹² Monaster Męski Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Supraślu, Supraśl 2007, s. 35.

¹¹³ Metropolita Sawa (Hrycuniak), Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach Prawosławia: tytułem wprowadzenia, [w:] Z dziejów Supraskiego Monasteru - materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa, Supraśl-Białystok 2005, s. 13

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Pismo Wojewody Podlaskiego nr WZ 8334/16/83 z dnia 14.01.1983r

¹¹⁶ Metropolita Sawa (Hrycuniak), Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach Prawosławia: tytułem wprowadzenia, [w:] Z dziejów Supraskiego Monasteru - materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa, Supraśl-Białystok 2005, s. 14

¹¹⁷ Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania NMP i św. Jana Teologa w Supraślu, t. I.

¹¹⁸ Makal W., Przed odrodzeniem supraskiego monasteru, Supraśl, 2003, s. 19.

¹¹⁹ więcej na temat odbudowy świątyni można znaleźć w: Musiuk A., Rekonstrukcja cerkwi zwiastowania Matki Bożej w Supraślu - na styku kultur, narodów i religii [w:] II Międzynarodowa Konferencja Naukowa: Architektura kultur lokalnych pogranicza: Architektura miejsc kultu i pamięci w dialogu narodów i religii: materiały konferencyjne, Białystok 2009, s. 63-70; Musiuk A., Rekonstrukcja i rewaloryzacja zespołu obiektów klasztoru męskiego w Supraślu, jako przykład prac konserwatorsko-budowlanych budowli sakralnych z XVI wieku [w:] Arhitekturnoe nasledne pribużskogo regiona cożraneie i kulturno-turistskoe ispol'zovanie, Učređenje obrazovanja Brestskij gosudarstvennyj tehničeskij universitet, Brest 2012, s. 39-45.

¹²⁰ Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania NMP i św. Jana Teologa w Supraślu, t. I.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem.

¹²³ Grochowski J.K., *Opinia techniczno-mykologiczna*, Białystok 1998, s. 4.

go¹²⁴ – wcześniej prace te miały jedynie doraźny charakter i w głównej mierze polegały na naprawie więzby dachowej oraz jej pokryciu¹²⁵. Prace konserwatorskie rozpoczęto w 2003 roku, a już w 2006 roku wyremontowane były wszystkie elewacje budynków monasterskich (z wyłączeniem dzwonnicy i budynku przylegającego do cerkwi pw. św. Jana Teologa). W 2006 roku zakończono, także restaurację ogrodów włoskich przylegających do zabudowań monasterskich od strony południowej. W roku 2007 otwarto w odrestaurowanej części monasteru Muzeum Ikon – klasztor uzyskał jedną z najnowocześniejszych placówek tego typu w Europie. W latach 2007-2008 odrestaurowano część pomieszczeń skrzydła południowego i przeznaczono na Dom Pielgrzyma¹²⁶ – monaster uzyskał bazę hotelową na wysokim poziomie. W połowie 2008 roku monaster otrzymał pozwolenie na budowę¹²⁷ i przystąpił do generalnego remontu dzwonnicy oraz prac restauratorskich budynku przylegającego do cerkwi pw. św. Jana Teologa. Prace te zakończono w 2010 roku. Poczynając od roku 2012 ruszyły wewnątrz Pałacu Archimandrytów prace konserwatorsko-budowlane mające na celu ostateczne jego odrestaurowanie.

Podobnie jak w czasach początku monasteru, równoległe z zakrojonymi na szeroką skalę działaniami inwestycyjnymi rośnie ranga Ławry Supraskiej – odradza się jej życie duchowe oraz wzrasta znaczenie kulturalne, historyczne i oświatowe. W pierwszej kolejności nastąpiło odrodzenie życia monasterskiego, poprzez powołanie w dniu 1 listopada 1984 Domu Zakonnego¹²⁸, a następnie, 13 grudnia 1989 r., restytuowano supraski monaster pod nazwą: Klasztor Męski Zwiastowania NMP w Supraślu^{129,130}. W tym czasie następuje wzrost braci¹³¹. Wyraznym znakiem odrodzenia Ławry Supraskiej było przybycie w 1987 roku, po upływie bez mała 400 lat, patriarchy konstantynopolińskiego Dymitra I¹³² (w 1589 roku monaster gościł patriarchę Konstantynopola Jeremiasza II¹³³). W następnych latach klasztor odwiedzali kolejni patriarchowie: konstantynopoliński Bartłomiej, aleksandryjski Piotr VII, serbski Paweł, rumuński Teoktyst, oraz zwierzchnicy Kościołów prawosławnych: Greckiego – Chrystodoulos, Albańskiego – Anastazy, Amerykańskiego – Herman, Fińskiego – Paweł i Leo, oraz wielu metropolitów, arcybiskupów i biskupów¹³⁴. W roku 2012 Ławra Supraska gości patriarchę moskiewskiego i całej Rusi – Cyryla. W 1998 roku na terenie klasztoru działalność charytatywną rozpoczyna Prawosławny Ośrodek Miłosierdzia^{135,136} stając się najprężniejszą tego typu placówką w Supraślu¹³⁷. W 1999 roku powołana została Drukarnia Monasteru Supraskiego, dzięki której następuje kontynuacja supraskich tradycji drukarskich. W roku 2004 powstaje Akademia Supraska, której misją jest pielęgnowanie, rozwój i upowszechnianie tradycji, wartości i duchowości prawosławia jako źródła odpowiedzi na wyzwania współczesności, wkład w życie Kościoła prawosławnego poprzez działalność badawczą, edukacyjną i wychowawczą oraz działania na rzecz zbliżenia i współpracy między kulturami, religiami i wyznaniami w dziele budowy wspólnoty ludzkiej opartej na dobru i szacunku¹³⁸. Siedzibą Akademii Supraskiej zostaje Dom Pielgrzyma. 3 sierpnia 2007 roku pochodzący z XI wieku *Kodeks Supraski* zostaje wpisany na listę Pamięci Świata UNESCO¹³⁹. Ostatnie lata to, także wzrost zainteresowania *Irmologionem Supraskim*^{140,141,142,143,144}. Na terenie klasztoru organizowane są konferencje naukowe oraz liczne odczyty i sympozja^{145,146,147}. Monaster licznie odwiedzają turyści, a ich roczna liczba przekracza sto tysięcy.

Przebieg prac w czasach współczesnych należy uznać za najbardziej profesjonalny. Jest to konsekwencją rosnącej świadomości oraz zaliczeniem Ławry Supraskiej do jednego z najcenniejszych zabytków Podlasia. Niewątpliwym też wpływ na taki stan miał rozwój myśli technicznej pozwalający na zastosowanie środków i technologii wcześniej nie osiągniętych dla

¹²⁴ Decyzja nr 1261 (AR.7351-9-24/2002p) zatwierdzająca projekt budowlany i wydająca pozwolenie na budowę dla Klasztoru Męskiego Zwiastowania NMP w Supraślu, wydana przez Starostę Powiatowego w Białymstoku z dnia 28.01.2003 r.

¹²⁵ Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania NMP i św. Jana Teologa w Supraślu, t. I.

¹²⁶ Protokół końcowy odbioru robót: Pierwszy etap odrestaurowania części zabytkowych pomieszczeń klasztornych na potrzeby Akademii Supraskiej (centrum konferencyjno-szkoleniowo-kulturowe) – Dom Pielgrzyma (część noclegowa) realizowany w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, działanie 3.1 „Obszary wiejskie” z dnia 21.03.2008r.

¹²⁷ Decyzja nr 632 (AR.7351-9-24/2008p) zatwierdzająca projekt budowlany i wydająca pozwolenie na wykonanie robót budowlanych Klasztorowi Męskiemu Zwiastowania NMP w Supraślu, wydana przez Starostę Powiatowego w Białymstoku z dnia 21.05.2008 r.

¹²⁸ Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania NMP i św. Jana Teologa w Supraślu, t. I.

¹²⁹ Decyzja Soboru PAKP nr 238p¹¹ z dnia 13.12.1989r.

¹³⁰ Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania NMP i św. Jana Teologa w Supraślu, t. I.

¹³¹ Archimandryta Gabriel (Giba), Odrodzenie życia monastycznego w monasterze supraskim w XX wieku i jego rola dla miasteczka oraz okolic, [w:] Z dziejów Supraskiego Monasteru - materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa, Supraśl-Białystok 2005, s. 100.

¹³² Metropolita Sawa (Hrycuniak), Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach Prawosławia: tytułem wprowadzenia, [w:] Z dziejów Supraskiego Monasteru - materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa, Supraśl-Białystok 2005, s. 14.

¹³³ Kronika Ławry Supraskiej. Archeograficzny zbiór dokumentów, odnoszących się do historii Siewier-Zapadnoj Rusi, wydawany w imieniu Wilenskiego Uczelnianego Okręgu, t. IX, Wilno 1870, s. 88.

¹³⁴ Metropolita Sawa (Hrycuniak), Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach Prawosławia: tytułem wprowadzenia, [w:] Z dziejów Supraskiego Monasteru - materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa, Supraśl-Białystok 2005, s. 14.

¹³⁵ R. N., Diecezja białostocko-gdańska [w:] Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, 1998, nr 12, s. 13.

¹³⁶ Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania NMP i św. Jana Teologa w Supraślu, t. I.

¹³⁷ Charkiewicz J., Prawosławny Ośrodek Miłosierdzia Diecezji Białostocko-Gdańskiej „Eleos” 1996-2006, Białystok 2005, s. 35-36.

¹³⁸ uchwała Zarządu Fundacji „Oikonomos” nr 20/Z/2004 z dnia 16.09.2004 r.

¹³⁹ Iuli, Supraski kodeks światowym dziedzictwem, [w:] Gazeta Wyborcza z 20 września 2007r.

¹⁴⁰ Jasnowskij J., Repertuar greckiego napiewa w ukraińskich piewczewskich zbiorach, [w:] Materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Pamiątki prot. D. Razyńskiego” Moskowskaja gosudarstwiennaja konserwatorija „Konpozitor”, Moskwa 2000.

¹⁴¹ Calaj-Jakimienko A., Kiewskaja notacija kak relatiwnaja sistema (Solmizacija), [w:] Kijewskaja szkoła muzyki XVII stoletija, K'jów-Ławra 2002.

¹⁴² Konotop A., Supraskij Irmologij 1598-1601gg., ego sudba i istoričeskoe znaczenie, [w:] Z dziejów Supraskiego Monasteru - materiały międzynarodowej konferencji naukowej „Supraski Monaster Zwiastowania Przenajświętszej Bogarodzicy i jego historyczna rola w rozwoju społeczności lokalnej i dziejach państwa, Supraśl-Białystok 2005, s. 199-206.

¹⁴³ Szewczuk E., Sławjanskij otkleski wizantijskogo sijanija, Nowo-Tihwinskij zjinskij monastyr, Jekaterynburg 2006.

¹⁴⁴ Abijskij M., Problema wostanowienija drevnej pewczeskogo tradicij Supraskogo Blagowieszczenskogo Monastyrja na osnovanij rukopisnogo Irmologiona 1598-1601g.g., [w:] The Third International Conference on Orthodox Church Music „Church, State and Nation in Orthodox Church Music”, University of Joensuu, Finland, 8-14.06.2009 r. (artykuł przyjęty do wygłoszenia).

¹⁴⁵ Kronika Parafii Zakonnej Zwiastowania NMP i św. Jana Teologa w Supraślu, t. I.

¹⁴⁶ Kronika Monasteru w Supraślu, t. II.

¹⁴⁷ Kronika Monasteru w Supraślu, t. III.

tego obiektu. O ile rekonstrukcja cerkwi Zwiastowania NMP w dużej mierze oparła się o nowoczesne technologie¹⁴⁸ – prace o charakterze konserwatorskim pojawiają się dopiero przy odtworzeniu fresków świątyni i wystroju wnętrza – to już prace rewaloryzacji budynków były przeprowadzone z szerokim wykorzystaniem technik konserwatorskich¹⁴⁹.

Obecnie klasztor stoi przed pracami kończącymi dzieło odbudowy Supraskiej Ławry. Trwają prace badawcze i projektowe odtworzenia fresków cerkwi Zwiastowania NMP przy zachowaniu oryginalnych XVI wiecznych technologii ich wykonania, w październiku 2012 r. zaś przystąpiono do prac we wnętrzach Pałacu Archimandrytów z ich przeznaczeniem na pomieszczenia Akademii Supraskiej. O ile w przypadku pierwszych prac, sposób ich prowadzenia i przewidywany efekt końcowy nie budzi zastrzeżeń konserwatorskich, a co więcej, końcowy ich efekt może być wydarzeniem na skalę europejską, o tyle w przypadków prac w Pałacu Archimandrytów ich przebieg może budzić kontrowersje. Wynika to z konieczności kolejnej, bardzo drastycznej, zmiany programu użytkowego tych pomieszczeń oraz potrzebie dostosowania obiektu do obowiązujących przepisów.

Podłoże tej pierwszej zmiany tkwi w ekonomii i konieczności pozyskania na prace restauratorskie ogromnych środków finansowych. W Polsce taką możliwość dają dotacje ze środków Unii Europejskiej, jednak wiążą się one z koniecznością spełnienia szeregu wymagań kulturalno-turystycznych, pozostających często w sprzeczności z rozwiązanymi ściśle konserwatorskimi. W obliczu takiego stanu inwestor bardzo często nie ma wyjścia i chcą ratować obiekt zmuszony jest do pójścia na kompromis wyznaczając obiektowi nowy program funkcjonowania. Z jednej strony ma to pozytywny wpływ, gdyż nowe funkcje kulturalno-turystyczne otwierają obiekty dla społeczeństwa, z drugiej jednak strony doprowadzają bardzo często do destrukcji oryginalnej substancji budowlanej i zmiany pierwotnego przeznaczenia obiektu. Taką właśnie sytuację mamy w supraskim monasterze. W wyniku prowadzonych obecnie prac, w niedostępnych od początku lat 90-tych XX wieku pomieszczeniach, pojawi się wielofunkcyjna aula, biblioteka, czytelnia, kuchnia, refektarz, sale wystawowe i konferencyjne wraz z niezbędnym zapleczem. Jako, że nie jest to, ani pierwotna funkcja cel przeznaczonych dla mnichów, ani funkcja ostatniej tu urzędującej szkoły rolniczej, prace konserwatorsko-budowlane w sposób fundamentalny kolejny raz zmieniają Pałac Archimandrytów.

Drugim, chyba nawet bardziej destrukcyjnym działaniem, jest konieczność dostosowania obiektu do obowiązujących przepisów prawa budowlanego. Szczególnie uciążliwe jest to w przypadku przepisów przeciwpożarowych, gdzie pojawiają się konieczność zapewnienia dróg ewakuacyjnych o odpowiednich parametrach, oraz wydzielenia stref. Przepisy te w wielu punktach nie uwzględniają wymagań konserwatorskich, często doprowadzając do wielu absurdów. Innym, wprowadzającym duże zmiany, problemem jest dostosowanie obiektu do potrzeb osób niepełnosprawnych, i tak w Pałacu Archimandrytów pojawi się winda, zapewnione też zostaną odpowiednie podjazdy i pochylnie, zastosowane zostaną odpowiednie rozwiązania w pomieszczeniach sanitarnych. Kolejną przyczyną wpływającą na destrukcję substancji zabytkowej jest konieczność wykonania szeregu instalacji: elektrycznej, alarmowej, przeciwpożarowej, centralnego ogrzewania, wodnej, kanalizacyjnej i wentylacyjnej. Szczególnie ta ostatnia przysparza dużych problemów, gdyż czasami pojawia się konieczność wykonania bruzd o przekroju dochodzącym do 2 m². Przy tych rozważaniach należy też zwrócić uwagę na zagadnienia fizyki budowli, gdyż z jednej strony docieplenie wełną mineralną ścian budynku jest niemożliwe, z drugiej jednak strony, coraz bardziej w użytkowaniu obiektu liczy się ekonomika.

Patrząc na powyższe widzimy, że odzyskanie sprawności technicznej Pałacu Archimandrytów będzie się wiązało z kolejnym zatarciem pierwotnej jego formy.

10. Podsumowanie

Obiekty Ławry Supraskiej, podczas ponad pięciuset lat jej funkcjonowania, podlegały ciągłym przemianom. Tempo i zakres tych zmian w największej mierze zależały od dwóch czynników: ekonomicznego i religijnego. Większość opisanych w pracy zmian prowadziła do oddalenia się od pierwotnych funkcji poszczególnych obiektów, doprowadzając czasami do całkowitego zatracenia substancji zabytkowej. Szczególnie staje się to niebezpieczne w czasach współczesnych, gdzie dzięki cały czas doskonalącym się technologiom konserwatorskim i budowlanym, dokonywane w ciągu kilku lat są zmiany, które wcześniej były rozłożone na całe stulecie. Niestety, ale kierunek ten dotyczy nie tylko obiektów supraskich, a przede wszystkim jest skutkiem obowiązujących obecnie nowych tendencji w wykorzystaniu obiektów zabytkowych ukierunkowanych na wzrost znaczenia kulturalno-turystycznego. Paradoksalnie za kilkanaście lat może się okazać, że najlepiej pod względem konserwatorskim w Ławrze Supraskiej zostaną ocenione prace rekonstrukcji cerkwi Zwiastowania NMP (mimo, że jej odbudowa ruszyła dopiero w 1984 roku), czego przyczyny doszukiwać się należy w pełnym odtworzeniu jej pierwotnego przeznaczenia i taka tendencja, w świetle dbałości o zabytki, wydaje się najwłaściwsza.

УДК 725.182(476)

Морозов В.Ф.

РАЦИОНАЛЬНЫЙ КЛАССИЦИЗМ В ТВОРЧЕСТВЕ АРХИТЕКТОРА К. ПОДЧАШИНСКОГО В БЕЛАРУСИ. АРХИТЕКТУРА УЧЕБНЫХ ЗДАНИЙ

Введение. Современный этап исследования истории белорусской архитектуры характеризуется обращением к стилистическим проблемам зодчества, причем главный акцент здесь ставится на поиске более глубоких дефиниций стиля и повышенном внимании к смысловым и содержательным аспектам стиля. До сего времени эпоха клас-

¹⁴⁸ por. Musiuk A., Rekonstrukcja i rewaloryzacja zespołu obiektów klasztoru męskiego w Supraślu, jako przykład prac konserwatorsko-budowlanych budowli sakralnych z XVI wieku [w:] Arhitektumoe nasledne pribužskogo regiona cožrańeie i kulturno-turistskoe ispol'zovanie. Učređenie obrazovania Brestskij gousdarstvennyj tehničeskij universitet, Brest 2012, s. 42-43

¹⁴⁹ por. Musiuk A., Rekonstrukcja i rewaloryzacja zespołu obiektów klasztoru męskiego w Supraślu, jako przykład prac konserwatorsko-budowlanych budowli sakralnych z XVI wieku [w:] Arhitektumoe nasledne pribužskogo regiona cožrańeie i kulturno-turistskoe ispol'zovanie. Učređenie obrazovania Brestskij gousdarstvennyj tehničeskij universitet, Brest 2012, s. 43-44.